

Компанович М.С.

Дитяче читання в контексті фахового дискурсу 50-80-х рр. ХХ ст.

Компанович Маріанна Станіславівна, аспірантка
Українська академія друкарства, м. Львів, Україна

Анотація. Досліджено дитяче читання як предмет фахового дискурсу 50-80-х рр. ХХ ст. Проаналізовано проблематику та тематичне наповнення публікацій, які формували тогочасну науково-практичну комунікацію. Виокремлено педагогічний, психологічний та бібліотекознавчий напрями дослідження дитячого читання.

Ключові слова: дитяче читання, науково-практична комунікація, фаховий дискурс, педагогіка, психологія, бібліотекознавство

Актуальність дослідження. Історичний контекст функціонування українського науково-практичного дискурсу 50-80-х рр. ХХ ст. досі не має вичерпного та комплексного висвітлення у наукових дослідженнях українських вчених. Оскільки українська науково-практична комунікація у радянський період розвивалася в загальному процесі наукових досягнень “братніх народів”, творячись під впливом міждержавних процесів та зазнаючи різноманітних утисків. «Дитяче читання» як предмет фахового дискурсу 50-80-х рр. ХХ ст. мав свої притаманні для радянського часу особливості. Серед проблематик дослідження дитячого читання того часу можемо виокремити педагогічну, психологічну та бібліотекознавчу.

Метою дослідження є аналіз науково-практичного дискурсу за період перебування України в складі Радянського Союзу на тему дитячого читання як основного засобу фахової комунікації міждержавного значення у сфері педагогічно-психологічних досліджень, бібліотекознавства та видавничої справи.

Аналіз основних досліджень проблеми. Дослідженням наукової, видавничої та книгознавчої комунікації займаються такі науковці Н. Зелінська, Ю. Гарфілд, У. Гарвей, Е. Мирский. Дослідженню дитячої літератури як об’єкту вивчення в українській науці присвячені праці Е. Огар [15; 16], Ю. Стадницької, М. Славоної, Л. Овдійчук, А. Костельного, О. Папуші, Н. Марченко. Проте досліджень дитячого читання, власне, як об’єкту наукового дискурсу досі не було.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Вивченням процесу читання займається такий напрям бібліотекознавства як соціологія читання. Наприкінці 70-х – першій половині 80-х рр. ХХ ст. уявну на першій погляд тематичну, різнобічність досліджень читацької аудиторії об’єднує єдина ідея – трактування читання як соціального явища, а літературу і структури, які її поширюють, як соціальних інституцій. Такий погляд на загальну і різноманітну проблематику читання був раціональним, тому що дозволяв спостерігати за усією «читацькою ситуацією» в контексті складних соціокультурних та політичних процесів. Дискурс на тему дитячого читання відбувався у таких напрямках: педагогічному, психологічному (з огляду на вікові особливості читацьких зацікавлень) та бібліотекознавчому (як пошук інтерактивних шляхів популяризації читання).

Вікові особливості психології дитячого читання висвітлюються у працях Л. Божович, Л. Біленької, А. Надь, О. Бугасвої, В. Татенко, В. Макарової, В. Топічанова. Вивчення педагогічних аспектів дитячого

читання представлені дослідженнями О. Джежелей, Г. Рейс, Т. Чумакової, Р. Андрющенко. Бібліотекознавчий напрям – включає праці М. Александрова, А. Грибачевої, Н. Кувшинова.

Розглядаючи процес читання літератури як необхідний вид зацікавленості дитини, Л. Божович у книзі «Личность и ее формирование в детском возрасте» [4] виокремлює основні психологічні ознаки та відмінності читання дітей у різних вікових групах, а також в межах кожної із таких груп. Авторка зазначає, що досить часто в наукових гіпотезах оперують такими типологічними поняттями наукової діяльності, як вік дитини, сприймання та ставлення до прочитаного. Ці типологічні ознаки не є самостійними, вони тісно взаємодіють та переплітаються у процесі читання, відображаючи категорії читачів. У дослідженні наголошується, що кожен віковий етап характеризується не просто сукупністю окремих фізіологічних і психологічних особливостей, а й своєрідністю структури особистості. Л. Божович дала детальне визначення вікової градації дитини-читача, яким послуговуються психологи, педагоги, бібліотекарі та видавці. Це такі вікові типи: дитячий (6–9 р.); перехідний від дитячого до підліткового (10–11 р.); підлітковий (12–13 р.); перехідний від підліткового до юнацького (14–15 р.). Вони дещо відмінні від традиційно прийнятих психологами, оскільки описано загальні засади без урахування читацьких потреб. Праця Л. Біленької «Психолого-педагогические особенности методики в библиотечных исследованиях детского чтения: методолог. рекомендации» [5] присвячена виокремленню загальних підходів до типологізації дітей-читачів, використовуючи принцип поділу їх на групи за відмінними характеристиками, що дало чітку та послідовну класифікацію індивідів відповідно до певних груп. Ця диференціація читачів відбувалась у трьох аспектах: соціальному, психологічному, соціально-психологічному. А. Надь у збірнику праць «Ребенок и чтение: психологические аспекты» [14] описує когнітивні процеси дитячого читання та функції емоційної ідентифікації. Дослідження показали, що діти 1 – 2 р. із захопленням слухають римовані вірші, натомість діти 2 – 3 р. потребують музичного супроводу римованого тексту, який вони вже частково здатні вивчити. У віці 4 – 5 р. спосіб сприйняття почутого змінюється, ключовим стає пізнавальний компонент. При вивченні проблеми «дитина і читання» в першу чергу авторка звертає увагу на період переходу зі слухача в самостійного читача 5 – 10 р., адже саме тоді дитина набуває методичних навиків. Виокремлюються методи прививання навиків читання. Синтетичний метод –

передбачає поступове навчання від абетки до складання малих та великих текстових одиниць. Глобальний метод процесу читання передбачає візуалізацію того, про що дитина буде читати, в основі навчання – встановлення зв'язків між образом та його вербалізацією. Комбінування цих двох методів часто розглядається як самостійний підхід. У віці 10 – 12 р. дитина вирішує питання «читати чи не читати». Гендерні особливості зацікавлення проблематикою книг з'являються у 13 – 14 р.: відповідно, хлопці зацікавляються героїчно-пригодницькими сюжетами, а дівчата – романтичними, одну і ту ж книгу вони сприймають по різному. В. Малинина в публікації «Проблеми рационализации внеклассного чтения младших подростков» [12] наголошує на просвітницькій ролі читачьких конференцій (обговорення прочитаного в класі), як форму зацікавлення та мотивації до читання. Авторка пише, що раціональне керування вчителем, дитячим бібліотекарем та батьками може вирішити проблему небажання читати серед підлітків. В. Топічанов у збірнику «Психологические особенности читательских интересов старших школьников» [18] виокремлює основні критерії в керуванні дитячим читанням: вікові можливості сприйняття літературного чи пізнавального матеріалу; динаміка читачьких зацікавлень дітей різного віку, відповідно до програмного та непрограмного матеріалу; гендерні відмінності у читачьких запитах та потребах дітей-читачів. У публікації акцентується на тому, що, здебільшого, читання дітей старшого шкільного віку обмежується навчальною програмою. З проведеного В. Топічановим дослідження спостерігається недостатня зрілість читачьких зацікавлень у хлопців, на відміну від дівчаток в яких виявлено зацікавленість читанням значно вищого рівня. Дослідження читачьких запитів в публікації О. Бугаєвої та В. Татенко «Чому не читають підлітки» [3] показує, що читачькі інтереси підлітків, здебільшого, зводяться до захоплюючих гостросюжетних оповідань. Це пояснюється потребою зняття психологічного напруження. Також гострий динамічний сюжет дає змогу легше сконцентрувати увагу на тексті. Автори відзначали різкий спад інтересу до книги і те, що на подальших етапах виховання дитини-читача ключову роль відіграють дитячі та шкільні бібліотеки. О. Бугаєва та В. Татенко наголошують на конкуруючій взаємодії видовищного мистецтва, масових засобів інформації та книжки, проте автори відзначають, що читання є винятковим способом задоволення потреби особистості у рефлексії через самопізнання, самонавчання та самовиховання. Охарактеризовано як несприятливе також те, що тривалий час з екранів телебачення не пропагується книга. Наголошено на тому, що книгу і засоби масової інформації з конкурентів можна перетворити на доповнюючий виховний інструментарій. В. Ляшенко «О читательском общении старшеклассников» [10] описано проблему неуніфікованості знань та вмінь читачького потенціалу дітей одного віку. Розглянуто ефективність читання в сімейному колі як мотиваційний чинник. Автор пише про важливість стимулювання читачьких потреб дитини на заходах, до яких відносяться різні форми обговорення прочитаного, обмін думками дітей разом із вчителем та заохочує укладати рекомендовані для

читання списки книг. В.В. Ляшенко виокремлює ключові засади виховання дитини-читача: поєднання програмного вивчення літератури з особистими читачькими зацікавленнями дитини, а також залучення до обговорення прочитаного широкої, різновікової читачької аудиторії з метою взаєморозвитку та обміну досвідом. В аналітичній статті О. Джежелей «Сущность и специфика домашних заданий к урокам внеклассного чтения» [8] виокремлюється ключовий аспект у становленні дитини-читача – початковий етап залучення до читання, виховання стійкої потреби в книзі, формування читачького смаку. З цими завданнями, як правило, мали б упоратись спільно сім'я, школа та дитяча бібліотека. На думку авторки, за відсутності належного скерування читанням у дитини складається установка на розважальне читання або ж зовсім не формується потреби в ньому. Для дітей молодшого шкільного віку визначальним у залученні до читання є якісне поліграфічне оформлення книги, що сприяє розвитку уяви, а наявність елементів унаочнення процесу читання впливають на формування естетичних смаків дитини-читача. Авторка описує етапи формування дитячої читачької компетенції на уроках позакласного читання. До першого етапу належить ознайомлення з книгою, її оформленням, згадування абетки, розповіді про автора. За публікацією Рейс Г. «Важные предпосылки в обучении чтению на подготовительном этапе» [17], на цьому етапі дітям пропонують пізнавальні книги про природу, взаємодію усього живого, а також оповідання в яких фігурують діти. Таке ознайомлення з книгою ще не передбачало вміння самостійно читати. Відповідно уроки позакласного читання у першому класі завершувались не домашнім завданням, а рекомендаціями, що у ненав'язливій формі мотивувало дитину спробувати свої читачькі сили. У публікаціях Чумакової Т. «Индивидуально-дифференцированная работа на уроках чтения в букварный период» [19] та Андрющенко Р. «Работа с детской книгой в период обучения грамоте» [1] автори з'ясовують низку важливих завдань підготовчого етапу на якому створюються підґрунтя для навчання позакласного читання: виокремлення наголошеного змісту в реченні, розпізнавання у словах голосних та приголосних звуків та грамотного писання. На другому етапі (2 клас) за О. Джежелей серед ключових мотиваційних чинників дитячого читання виокремлюється художньо-технічне оформлення книги – величина шрифту, формат книги, привабливість ілюстрування. По завершенні уроку на цьому етапі діти отримували рекомендований перелік книг та орієнтири за якими слід було обирати книги для самостійного читання, вибір книги оцінювався вчителем. Уроки читання були спрямовані на те, щоб діти були ознайомлені з різними типами видань, що формувало загальну читачьку культуру дитини. На третьому етапі (3 клас) передбачено виконання дитиною самостійного домашнього завдання – обдумування та обговорення вибору книги на тему, яка дитину цікавить. В. Макарова «Формування читачьких якостей у школярів» [11] осмислює форми емоційного переживання дитиною книги, описує техніку «словесного малювання» за допомогою якої вчитель може навчати дитину молодшого шкільного віку. Проаналізовано зміну

компетенції дитини із засвоєнням навиків читання, а саме: збереження емоційної чуйності, уміння відчувати та співпереживати, формування художньо-образного мислення, що відноситься до першого рівня якостей читання. Така якість читання як відчуття слова та його образних можливостей, сприяє отриманню задоволення від читання. За В. Макаровою можемо виокремити п'ять ключових читацьких якостей: жвавість та яскравість уявлень, емоційна чуйність, розвиток художньо-образного мислення, відчуття слова і насолодження мистецтвом, глибоке проникнення у задум письменника. У програму читацьких якостей входить загальний розвиток дитини, збереження її власних спостережень у житті та природі, розширення життєвого досвіду. Авторкою також підкреслюється значущість уроків читання на розвитку читацьких якостей та інтересів. Емоційне сприймання – невід'ємна складова духовного розвитку і обов'язкова умова залучення дитини до читання та отримання задоволення від нього [13, с. 44]. М. Александрової «Чтением детей руководит учитель, библиотекарь и семья» [1] виокремлюються соціально-психологічні особливості сім'ї, що впливають на читацький розвиток дитини. Вони включають соціально-демографічну характеристику сім'ї (вік, освіту, рід занять батьків, долученість до сім'ї бабців та дідусів, матеріальне благополуччя); структура сім'ї; характер та перспективи життєдіяльності сім'ї (стиль сімейної взаємодії); характер стосунків між членами сім'ї; специфіка дозвілєвих занять сім'ї. Також, досліджуються фактори міжособистісного спілкування в діяльності дитячих бібліотек та особливості скеровування бібліотекарями дитячого читання [1, с. 29]. А. Грибачева «Нужны детские отделения» [7] та Н. Кувшинов «Читательские интересы учащихся сельской школы» [9] аналізують способи бібліотечного обслуговування дітей з метою допомоги у розширенні та поглибленні знань, через поєднан-

ня діяльності шкільних і сільських бібліотек. З метою заохочення дітей щоденно відвідувати сільські бібліотеки було удосконалено їхнє комплектування. Автори наголошують, що це не стало запорукою вирішення проблем бібліотечного обслуговування дітей сільської місцевості. Оскільки профіль комплектування шкільних бібліотек не давав вичерпної можливості школярам мати доступ до всього спектру виданих книг, актуальних та цікавих для їхнього віку. Як наслідок, з метою різностороннього керівництва дитячим позакласним читанням, а також для формування та задоволення інших різносторонніх запитів, при сільських бібліотеках функціонували дитячі відділення. Які також займалися організацією доставки книг для тих юних читачів, які мешкають у віддалених від сільських бібліотек місцевостях. Вирішення проблеми створення дитячих відділень при сільських бібліотеках визначались не лише кількістю школярів, а загальною кількістю потенційних дітей-читачів, що мешкали в зоні обслуговування бібліотек [7, с. 42].

Висновки. Аналіз наукового дискурсу є свідченням стану творення фахової думки в складний та неоднозначний період розвитку науки в Україні. Тому досі не має вичерпного та комплексного висвітлення у наукових дослідженнях українських вчених. Через опрацювання науково-практичної комунікації, що формувала дискурс на тему дитячого читання, можемо дійти висновку, що серед проблематик дослідження дитячого читання 50-80-х рр. ХХ ст. виокремлюється педагогічна, що представлена працями О. Джежелей, Г. Рейс, Т. Чумакової, Р. Андрющенко. Психологічна – в контексті вікових особливостей читацьких зацікавлень, які досліджували Л. Божович, Л. Біленької, А. Надь, О. Бугаєвої, В. Татенко, В. Макарової, В. Топічанова. Бібліотекознавча, як пошук інтерактивних шляхів популяризації читання, втілилась в працях М. Александрової, А. Грибачевої, Н. Кувшинова.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Александрова М.М. Чтением детей руководит учитель, библиотекарь и семья // Школьная библиотека: Сб. статей. – М.: Книга, 1964. – С. 28-36.
Alexandrova M.M. Reading children rukovodyt teacher by-blyotekar and family // School Library: Sat. articles. – M.: Book, 1964. – P. 28-36.
2. Андрющенко Р.Я. Работа с детской книгой в период обучения грамоте // Начальная школа. – 1983. – №8. – С. 35–38.
Andryushchenko R.Y. Working with the children's book during literacy // Primary school. – 1983. – №8. – С. 35–38.
3. Бугаєва О.Г., Тетенко В.О. Чому не читають підлітки // Рад. шк. – 1988. – № 10. – С. 26-31.
Bugaeva O.G., Tetenko V.O. Chomu not chitayut pidlitki // Rad. wk. – 1988. – № 10. – С. 26-31.
4. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М.: Книга, 1968. –112 с.
Bozovic L.I. Personality and its formation in childhood. – M.: Book, 1968. –112 с.
5. Беленькая Л.И. Психолого-педагогические особенности методики в библиотечных исследованиях детского чтения: методолог. рекомендации. – М.: Книга, 1975. – 48-74 с.
Belenky L.I. Psycho-pedagogical features of the methodology in studies of library children's reading: methodology. recommendations. – M.: Book, 1968. – 48-74 с.
6. Біленька Л.І. Підліток як читач художньої літератури.– В кн.: Бібліотекознавство і бібліографія. Вип. 23. Харків, 1983. – С. 21-28.
Bilenka L.I. The teenager as a reader of fiction In.: Library Science and Bibliography. Vol. 23. Kharkov, 1983. – P. 21-28.
7. Грибачева А. Нужны детские отделения // Библиотекар. – 1960. – № 6. – С. 42.
Gribacheva A. We need children's services // Librarian. – 1960. – № 6. – С. 42.
8. Джежелей О.В. Сущность и специфика домашних заданий к урокам внеклассного чтения // Начальная школа. – 1983. – № 7. – С. 15-20.
Dzhezheley O.V. Essence and specificity of homework to the lessons of home reading // Elementary school. – 1983. – № 7. – С. 15-20.
9. Кувшинов Н.А. Читательские интересы учащихся сельской школы // Вопросы философии, психологии, педагогики. – Томск: Гос. пед. ин-т. – 1972. – С. 57-62.
Kovhynov N.A. Reading interests of students of rural schools // Questions fylosofii, psychology, pedagogy. – Tomsk: State. ped. inst. – 1972. – С. 57-62.
10. Ляшенко В.В. О читательском общении старшеклассников // Литература в школе. – 1974. – № 4. – С. 50-51.
Lyashenko V.V. About the reading fellowship high school // Literature in schools. – 1974. – № 4. – С. 50-51.
11. Макарова В.М. Формування читацьких якостей у школярів // Початкова школа. – 1983. – № 8 – С. 43-48.

- Makarov V.M. *Formuvannya chitatskih yakostey in shkolyariv // Pochatkova school.* – 1983. – № 8 – С. 43-48.
12. Малинина В.И. Проблемы рационализации внеклассного чтения младших подростков // Сб. науч. труд. Челябинского пединститута. – 1978. – С. 16-20.
- Malinin V.I. *Problems rationalization of extracurricular reading of younger teenagers // Coll. scientific. labor. Chelyabinsk pedagogical institute.* – 1978. – С. 16-20.
13. Мещерякова Н.Я. Сприйняття читачами-підлітками авторського ставлення до зображуваного як методична проблема // Література і виховання: Зб. матеріалів: посібник для вчителя // Упоряд. А.В. Іванченко, Н.П. Каменська. – К., 1989. – С. 129-138.
- Meshcheriakova N.Y. *Spriynyattya chitachami-pidlitkami avtorskogo representations to zobrazhuvanogo yak methodically problem // Literatura i viovannya: ST. materialiv: posibnik for vchitelya / Arrange. AV Ivanchenko, NP Kamenska.* – К., 1989. – С. 129-138.
14. Надь А. Ребенок и чтение, психологические аспекты // Социальная среда и чтение школьников. Социально-психологические аспекты чтения: Сб. науч. тр. – М., 1980. – С. 86-98.
- Nagy A. *Child and reading, psychological aspects // Social environment and reading students. Social and psychological aspects of reading: Sat. scientific. tr.* – М., 1980. – С. 86-98.
15. Огар Е.І. Дитяча література як об'єкт вивчення в українській науці кінця ХІХ – початку ХХ століття // Поліграфія і видавнича справа. Львів, 2012. – № 1 (57). – С. 30-38.
- Ogar E.I. *Children's literature as an object of study in Ukrainian science late XIX – early XX century // Printing and publishing. Lviv, 2012.* – № 1 (57). – С. 30-38.
16. Огар Е.І. Читацька адреса – діти // Поліграфія і видавнича справа. Львів, 1996. – № 1 – С. 60-61.
- Ogar E.I. *Reader mail – children // Printing and publishing. Lviv, 1996.* – № 1 – С. 60-61.
17. Рейс Г.А. Важные предпосылки в обучении чтению на подготовительном этапе // Начальная школа. – 1983. – № 7. – С. 39-42.
- Reus G.A. *important prerequisite in learning to read in the preparatory phase // Elementary school.* – 1983. – № 7. – С. 39-42.
18. Топічканов В.Я. Психологические особенности читательских интересов старших школьников // Сб. науч. труд. Челябинского пединститута. – 1978. – С. 16-20.
- Topichkanov V.Y. *Psychological features readers interests older students // Proc. scientific. labor. Chelyabinsk pedagogical institute.* – 1978. – С. 16-20.
19. Чумакова Т.И. Индивидуально-дифференцированная работа на уроках чтения в букварный период // Начальная школа. – 1983. – №7. – С. 44-47.
- Chumakov T.I. *individually differentiated work at reading lessons in bukvarny period // Elementary school.* – 1983. – №7. – С. 44-47.

Kompanovych M.S. Children read in the context of professional discourse 50-80's. XX century

Abstract. Studied children's reading as a subject of professional discourse 50-80's. XX century. Analyzed issues and thematic content of publications which formed the then scientific and practical communication. Author determined pedagogical, psychological and directions bibliotekoznavchyy study of children's reading.

Keywords: children's reading, scientific communication, professional discourse, education, psychology, library

Компанович М.С. Детское чтение в контексте профессионального дискурса 50-80-х гг. ХХ в.

Аннотация. Исследовано детское чтение как предмет профессионального дискурса 50-80-х гг. ХХ в. Проанализировано проблематику и тематическое наполнение публикаций формировавших тогдашнюю научно-практическую коммуникацию. Выделены педагогический, психологический и библиотековедческий направления исследования детского чтения.

Ключевые слова: детское чтение, научно-практическая коммуникация, профессиональный дискурс, педагогика, психология, библиотековедение